

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ RELIGIE, CULTURĂ, SOCIETATE

**Viața Bisericii Catolice în perioda dualistă în județul
Covasna**

(Rezumatul tezei de doctorat)

Candidat:
Pénzes Loránd-István

Cluj-Napoca
2025

Cuvinte-cheie: comitatul Treiscaune, dualism, Decanatul de Bârsa și Archidiaconatul Șepși-Micloșoara, Arhidiaconatul Chezd-Orbai contribuția bisericească, asociații religioase, fundații

Cuprins	4
Lista abrevierilor	7
Introducere	9
1. Organizarea bisericească în comitatul Treiscaune înainte de perioada dualistă	18
1.1 Organizarea bisericească în comitatul Treiscaune în perioada medievală (până în 1541).....	18
1.2 Organizația bisericească în comitatul Treiscaune în perioada principatului	32
1.2.1 Legile și cadrul instituțional privind practicarea religiei catolice	32
1.2.2 Activitatea de susținere a bisericii de către înalții demnitari catolici	40
1.2.3 Situația clerului în comitatul Treiscaune în secolul al 18-lea	42
1.2.3.1 Încercările de reformă ale lui Szalainai	42
1.2.3.2 Licențiați	50
1.2.3.3 Capele private, capelani și preoți parohi călugări (franciscani, paulini, iezuiți și dominicani)	52
1.3 Organizația bisericească sub dominația Habsburgilor /1690–1867/	61
1.3.1 Dispozițiile Diploma Leopoldinum	61
1.3.2 Renașterea vieții bisericești catolice: ocuparea bisericilor, (re)înființarea parohiilor	63
1.3.3 Arhidiaconi și formarea arhidiaconatelor	71
2. Structura și funcționarea catolicismului din Treiscaune în perioada dualismului	77
2.1 Contextul politicii bisericești	77
2.1.1 Antecedente (1780–1867)	77
2.1.2 Politica bisericească în perioada dualismului	80
2.1.2.1 Problema autonomiei bisericești	81
2.1.2.2 Problema căsătoriilor mixte	87
2.1.2.3 Registrul civil, introducerea libertății de cult, acordarea drepturilor egale confesiunii iudaice	93
2.1.2.4 Impozitul bisericesc	95

2.1.2.5 Partidul Popular Catolic	114
2.1.2.6 Relațiile cu autoritățile statale	122
2.2 Măsurile episcopilor în materie de administrare ecleziastică	126
2.2.1 Episcopatul lui Mihály Fogarasy (1864–1882)	126
2.2.2 Episcopatul lui Ferenc Lönhárt (1882–1897)	128
2.2.3 Episcopatul lui Gusztáv Károly Majláth (1897–1938)	130
2.3 Competența arhidiaconatelor în conducerea bisericii	136
2.3.1 Caracterizarea generală a arhidiaconatelor	136
2.3.2 Arhidiaconatele în anii Primului Război Mondial (1914–1918)	144
2.3.2.1 Recvirarea clopotelor	146
2.3.2.2 Consecințele invaziei române din august 1916	149
2.3.3 Funcționarea oficiilor arhidiaconale.....	157
2.3.3.1 Conducătorii bisericești ai districtului Bârsa-Șepsi-Micloșoara.....	162
2.3.3.2 Conducătorii bisericești ai districtului Chezd-Orbai	176
2.3.4 Adunările de coroană.....	181
2.3.5 Vizitele arhidiaconale (vizitele bisericești).....	189
2.3.6 Vizitele episcopale	193
2.4 Activitatea laică în administrația bisericească	201
2.4.1 Influența elitei catolice în viața publică a comitatului Treiscaune	201
2.4.1.1 Preocupări principale	202
2.4.1.2 Consilii ecleziastice	207
2.4.1.3 Distincții ecleziastice	209
2.4.1.4 Activitatea femeilor în sprijinul Bisericii	210
2.4.1.5 Reprezentanții catolici din Treiscaune în Camera Deputaților și Senatul	211
2.4.2 Patronajul	212
2.4.2.1 Drepturile și obligațiile patronilor	212
2.4.2.2 Parohii patronale fără drept de alegere a preotului	217
2.4.2.3 Parohii cu drept de alegere a preotului	219

2.4.2.4 Statutul de bază al reprezentării parohiei din Braşov	222
2.4.2.5 Parohii numite de episcop	224
2.4.2.6 Patronajul trezoreriei	225
2.4.3 Construcţii bisericeşti susţinute de stat	231
2.5. Fundaţii, învăţământ confesional şi viaţa spirituală	239
2.5.1 Fundaţii, fonduri bisericeşti	239
2.5.2 Învăţământul confesional în Treiscaune în perioada dualismului	246
2.5.2.1 Influenţa legilor educaţionale şi a decretelor episcopale asupra organizării şcolilor populare	247
2.5.2.2 Situaţia educaţiei în Treiscaune	252
2.5.2.3 Calitatea educaţiei, pregătirea profesorilor	256
2.5.2.4 Asociaţia profesorilor şi fondul de pensii al profesorilor	264
2.5.2.5 Dificultăţile întreţinerii şcolilor, remunerarea profesorilor	266
2.5.2.6 Clădiri şcolare	271
2.5.2.7 Comunitarizarea şi naţionalizarea	274
2.5.3. Viaţa spirituală, asociaţii, societăţi	281
2.5.3.1 Prezenţa asociaţiilor naţionale în Ţara Secuilor	282
2.5.3.2 Asociaţia Altarului din Târgu Secuiesc	284
2.5.3.3 Societatea Sfântul Ladislau	287
2.5.3.4 Diversitatea vieţii asociative, exemplul oraşului Braşov	288
Rezumat	292
Concluzii	311
Anexe	314
1. Procesul-verbal al adunării Statusului Romano-Catolic din Transilvania din 1697, ținută la Cătălina sub preşedinţia căpitanului general Mihály Mikes din Treiscaune	314
2. Procesul-verbal al adunării judeţene din Turia de Jos, convocată de Péter Apor la 11 iulie 1703	316
3. Prezentarea parohiilor din Treiscaune în 1894	318
4. Graniţele geografice ale arhidiaconatelor Bârsa-Sepsi-Micloşoara şi Chezd-Orbai	321

5. Sigiliile parohiilor și ale arhidiaconatelor între anii 1867 și 1919.....	322
6. Numărul credincioșilor din parohiile romano-catolice aparținând arhidiaconatelor Bârsa-Șepsi-Micloșoara și Chezd-Orbai între anii 1848 și 1913	328
7. Galeria portretelor protopopilor între anii 1867 și 1918	337
8. Situația ajutoarelor financiare primite de la fondul religios în arhidiaconatele Bârsa -Șepsi-Micloșoara și Chezd-Orbai între anii 1867 și 1920	339
9. Biserici construite din ajutoarele financiare acordate de către Statusul Romano-Catolic din Transilvania	341
10. Avera în numerar a parohiilor romano-catolice din comitatul Treiscaune în 1895	344
11. Lista asociațiilor care funcționau în arhidiaconatul Bârsa-Sepsi-Micloșoara (1913)	345

Cuvinte cheie: comitatul Treisaune, dualism, catolic, Arhidiaconatul romano-catolic Șepși-Bârsa, Decanatului de Bârsa și Archidiaconatul Șepsi-Micloșoara, Arhidiaconatul Chezd-Orbai, archidiaconi, biserică, învățământ confesional, asociații religioase, fundații

În această teză de doctorat, prezint situația catolicismului în zona comitatului Teriscaune (Háromszék, azi județul Covasna) în perioada Monarhiei Austro-Ungare. Cercetarea mea monografică, pe lângă istoria bisericii, include și cunoașterea istoriei publice, sociale și economice din trecutul catolicilor organizați în Decanatului de Bârsa și Archidiaconatul Șepși-Micloșoara (Barcasági Dékánység și Sepsi-miklósvári főesperesség) care era succesor al decanatului medieval de Bârsa), precum și în Arhidiaconatul Chezd-Orbai. Alegerea temei este justificată de mai mulți factori.

În calitate de arhivist bisericesc, m-am confruntat cu neglijarea cercetării și explorării surselor arhivistice referitoare la comitatul Treiscaune create în timpul Monarhiei Austro-Ungare. Cercetarea istoriei bisericești în regiune a căpătat un nou avânt la începutul anilor 2000, dar istoria bisericească din epoca dualismului a căzut în afara sferei de competență a cercetătorilor, în ciuda faptului că acea epocă a determinat și a marcat în mod semnificativ oportunitățile de dezvoltare ale vieții catolice din secolul 21 în arhidiaconatele studiate. De asemenea, este important de menționat că evenimentele celor două arhidiaconate exemplifică într-o oarecare măsură dezvoltarea celorlalte districte episcopale ale diecezei transilvane (Alba-Iulia din 1932), întrucât aceleași reglementări politico-bisericești, religioase-morale și juridice s-au aplicat tuturor

unităților administrative bisericești. Prin urmare, această teză poate fi interpretată și ca un studiu de caz al protopopiatelor catolice transilvane.

În teza mea, încerc să răspund la întrebarea oportunităților oferite de perioada 1867-1918 pentru dezvoltarea religiei catolice în comitatul Treiscaune. Pentru a răspunde la această întrebare, am analizat condițiile instituționale și politico-eceziastice, măsurile de guvernare bisericească luate de episcopi, activitățile de guvernare bisericească ale laicilor, condițiile de infrastructură, educația confesională, fundațiile și indicatorii cuantificați ai vieții spirituale bazate pe literatura de specialitate și surse primare. În timpul cercetărilor mele, m-am bazat în principal pe documentele arhivelor parohiale și arhidiaconale de la sfârșitul secolului al 18-lea, dar am folosit sursele istorice ale Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba-Iulia legate de această temă. Cercetarea arhivelor protopopiatului a fost îngreunată de practica guvernării bisericești, conform căreia funcția de protopopiat era întotdeauna ocupată de preoți din diferite așezări, astfel încât în districtul Chezd-Orbai arhivele protopopiatului s-au mutat și în așezările Sânzieni, Brețcu și Turia. Prin urmare, documentele protopopiatului au trebuit separate mai întâi de documentele parohiilor. În schimb, sediul Decanatului de Bârsa și al Archidiaconatului Șepși-Micloșoara, începând cu sfârșitul secolului al 18-lea a fost permanent în Brașov, astfel încât arhivele protopopiatului au fost păstrate într-un singur loc împreună cu arhivele parohiale, cercetarea acestora dovedindu-se mai eficientă.

În explorarea dezvoltării Bisericii Catolice din Treiscaune, am urmat metodologia deductivă a cercetării, trecând de la general la specific, astfel încât, după prezentarea reglementărilor naționale și diecezane, am prezentat evenimentele, relațiile și fenomenele legate de cele două arhidiaconate. Prin explorarea temelor desemnate în subcapitole, încerc să trasez centrele de greutate ale vieții religioase din Treiscaune și să ofer o secțiune transversală a acesteia. Cea mai importantă și, totodată, cea mai lungă parte a cercetării s-a dovedit colectarea surselor, în cadrul căreia primul pas a fost cunoașterea literaturii specifice secundare și obținerea accesului la bazele de date online. În prima etapă a cercetării, am utilizat așa-numita metodă a bulgărelui de zăpadă, în cadrul căreia am aplicat aparatul științific al subiectului tratat și urmărirea autorilor și a subiectului. Lista istorică a preoților Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba-Iulia (Transilvania) întocmită de către Sándor Ferenczi și rezumatul istoric al Decanatului de Bârsa și al Archidiaconatului Șepși-Micloșoara redactat de parohul brașovean József Lamásch în 1815 și apoi tradus de Béla Szirmai în 2010, s-au dovedit a fi indispensabile în munca mea de cercetare. După studierea literaturii de specialitate, am scos în evidență sursele primare, timp în care m-am

familiarizat cu conținutul a câteva zeci de metri liniari de documente și volume de arhivă. Am putut identifica sursele create în același timp cu perioada studiată ca documente cu sens explicit, adică primar, și sens implicit, ascuns, în funcție de conținutul lor. De exemplu, vizitele inspectorilor de stat la școlile bisericești au consemnat starea dată a unei instituții de învățământ, dar tonul proceselor-verbale a scos la iveală și comportamentul agenților statului în raport cu biserica. Printre sursele studiate a predominat corespondența normativă dintre funcțiile bisericești și cele de stat, dar m-am întâlnit cu nenumărate documente narative. Colecția de surse a fost completată de cunoașterea tuturor edițiilor presei bisericești transilvănene, săptămânalul Dezvoltare culturală (Közművelődés), considerată cel mai important organ al presei bisericești, în cadrul căreia am identificat știri bisericești, legile care afectează biserica, probleme sociale, economice și de naționalitate din perspectiva autorilor contemporani.

În etapa următoare a cercetării, am efectuat o analiză critică a surselor istorice. Întrucât am studiat în mare parte surse primare, nu s-a pus problema originalității, ci mai degrabă documentele trebuiau să treacă prin filtrul acurateței, al consecvenței și al obiectivității. Desigur, exista riscul de a trata opinia autorului sursei ca pe un fapt dat sau de a considera afirmații cu care autorii nu erau de acord ca fiind greșite, dar prin compararea mai multor surse am încercat să elimin aceste posibilități de eroare. Voi menționa doar câteva exemple. Din documentele episcopale și din procesele-verbale ale adunării de coroană reieșea clar că Biserica Catolică considera adoptarea legilor de politică bisericească ca fiind în mod evident dăunătoare pentru ea însăși, dar nu recunoștea că separarea statului de biserică devenise inevitabilă ca o consecință a urbanizării. În dezbaterile de decenii privind metoda răscumpărării contribuției bisericești clerul a subliniat constant răscumpărarea prin stat, dar acceptarea răscumpărării ca o povară personală din fondul propriu sau comunitar, a fost refuzată. După adoptarea legii învățământului public din 1868, înființarea școlilor sătești, așa-numita desegregare, a redus capacitatea de mișcare a bisericii în educație, dar nu a observat că legile care prescriau dezvoltarea au avut și un efect pozitiv asupra modernizării școlilor confesionale. În etapa următoare am adunat informații relevante pentru tema cercetării prin luarea de notițe, cunoscută în cercurile istorice sub numele de „etichetare”. Selecția a fost de o importanță fundamentală în acest proces de lucru; am clasificat informațiile pe care le-am aflat din documente în funcție de teme definite precedente. Chiar dacă nu le-am folosit pe toate, informațiile pe care le-am obținut au contribuit la o dezvoltare și înțelegere mai profundă a subiectului. Am întâmpinat provocări ale metodei, lipsa surselor pe o anumită temă sau chiar

abundența de informații, uneori distorsionate, dar am încercat eliminarea acestora în următoarea fază de lucru. Punctul culminant al cercetării a fost descrierea și interpretarea evenimentelor și proceselor studiate, prin care legătura cauzelor și a efectelor ascunse a putut prinde contur, astfel ajungând la narațiunea istorică a consolidării catolicismului din Treiscaune în epoca prezentată.

În timpul cercetării, mi-am propus să demonstrez că catolicismul din Treiscaune s-a consolidat în timpul existenței Monarhiei Austro-Ungare. Ca semn al acestui fapt, au început construcții spectaculoase de biserici, viața religioasă și morală a înflorit, iar laicii au participat activ la viața bisericii. Mai jos, voi rezuma dezvoltarea vieții catolice în regiune pe baza structurii tezei.

Am încercat să schițez dezvoltarea catolicismului în Treiscaune, împărțind-o în două capitole principale. În primul capitol principal, am urmărit dezvoltarea bisericii în secolele 14-17, care a servit drept precursor al vieții bisericești din epoca dualismului, în timp ce în al doilea capitol principal al tezei, am prezentat dezvoltarea bisericii în timpul Monarhiei Austro-Ungare, împărțită în cinci subcapitole.

În timpul domniei Regatului Ungariei, așezările din Treiscaune aparțineau episcopiei transilvănenei subordonate Arhiepiscopiei de Kalocsa. Dintre așezările înscrise în registrul de zeciuială papală între 1332 și 1337, 17 aparțineau Arhidiaconatului de Chezd, iar 28 subdiaconatului de Sepsi, care făcea parte din Arhidiaconatul de Alba. Parohiile Brașovului și împrejurimilor sale au fost organizate în Decanatul Bârsei care, la începutul secolului al 13-lea, aparținea Episcopului de Milcov și se afla apoi sub controlul îndepărtatului Arhiepiscop de Esztergom. După reformă, religia catolică a supraviețuit doar pe teritoriul Arhidiaconatului de Chezd și în așezarea Baraolt din Ținutul Pădurii (Erdővidék, Bazinul Baraolt). În perioada Principatului Transilvaniei, încercări de păstrare a credinței au fost făcute de nobilii catolici care au ținut capelani călugări la curțile lor, apoi de misionarul-vizitator papal István Szalinal, care a lucrat în Transilvania în numele Congregației Propaganda Fide pentru răspândirea credinței și care a vizat prin încercările sale de reformă reînnoirea religioasă și morală a preoților căsătoriți și a bărbaților căsătoriți care îndeplineau slujbe bisericești, numiți licențiați. Cucerirea habsburgică a Transilvaniei a adus o eră de reorganizare a parohiilor catolice și a organizării bisericești. Prevederile Diplomei Leopoldinum privind viața religioasă le-au permis catolicilor să-și recâștige bisericile pierdute anterior și să înființeze parohii care au desfășurat activități misionare de succes în așezările înconjurătoare în secolele 18-19. De la mijlocul secolului al 18-lea, fundațiile parohiale

au continuat să funcționeze în zonele periferice ale arhidiaconatelor: noi parohii au fost înființate în Vama Buzăului, Timișul de Sus, Hăghig, Petriceni, Rupea, Malnaș apoi în Micfalău, Oituz, Sfântu Gheorghe și Bran care au fost împărțite în Arhidiaconatul Treiscaune. În același timp, călugării mănăstirilor Estelnic apoi Kanta (azi partea orașului Târgu Secuiesc), franciscanii din Brașov și mănăstirile pauline din Ilieni înființate la sfârșitul secolului al 17-lea, au jucat, de asemenea, un rol important în răspândirea credinței catolice.

În cel de-al doilea capitol principal al tezei, am analizat relațiile catolice în perioada dualismului, luând în considerare impactul evenimentelor naționale asupra vieții parohiilor locale. Aici, am prezentat mai întâi contextul politic bisericesc, în cadrul căruia am reușit să identific liniile de fractură care au dus la noua autointerpretare a Bisericii Catolice. După implementarea compromisului, Biserica Catolică și-a pierdut fostul caracter de biserică de stat, dar, la fel ca celelalte confesiuni, a căutat obținere dreptului autoguvernării. La întâlnirile mișcării autonomiei naționale, lansată cu sprijinul ministrului culturii, József Eötvös, au participat reprezentanți din Treiscaune și Brașov, dar din cauza conflictelor de interese dintre înaltul cler, stat, laici și liberali, statutul care asigura autoguvernarea nu a fost adoptat. În Transilvania, însă, restabilirea drepturilor Statusului Romano-Catolic reorganizat a avut un efect benefic asupra consolidării catolicismului. În Ungaria în curs de urbanizarea început separarea puterii între stat și biserică, drept semn al căreia clerul a calificat legile politico-bisericești adoptate, precum organizarea învățământului elementar de stat (1868), legile privind soluționarea căsătoriilor mixte (1868, 1894), căsătoria civilă (1894) și introducerea înregistrării civile de stat (1895), drept atacuri împotriva bisericii și a creștinismului. Conflictele catolico-protestante s-au desfășurat cel mai adesea în jurul botezului copiilor de diferite confesiuni, ceea ce a dus la mai multe audieri în instanță în Treiscaune. Implementarea legilor de politică bisericească i-a determinat, de asemenea, pe credincioșii seculari să ia măsuri active, care au găsit mijloacele de a păstra o societate creștină în sprijinul Partidului Popular Catolic, fondat în ianuarie 1895 sub președinția contelui Nándor Zichy. Reprezentanții partidului, care au prezentat și un program social în spiritul enciclicei "Rerum novarum", au prezentat obiectivele partidului și în cadrul unor întâlniri ample organizate în Treiscaune, dar, în ciuda acestui fapt, nu au reușit să obțină un sprijin politic semnificativ la alegerile parlamentare desfășurate la începutul secolului.

Prin adoptarea legilor de politică bisericească, statul și-a atins obiectivele, așa că guvernele au căutat în continuare să mențină relații bune cu Biserica Catolică, care a continuat să

reprezintă o forță socială și politică semnificativă. Arhieriei și-au păstrat demnitățile civile, autoritățile județene primeau în mod regulat episcopi sosiți în vizite oficiale și miruire, slujbele oficiale de sărbătorile legale au continuat să aibă loc în bisericile catolice, iar clerul inferior a fost, de asemenea, reprezentat la inaugurarea prefecților.

În subcapitolul următoare, am rezumat măsurile de guvernare bisericească luate de episcopi. Guvernarea bisericească a episcopilor Mihály Fogarasy (1864–1882), Ferenc Lőnhárt (1882–1897) și Károly Gusztáv Majláth (1897–1938), care au fost activi în Transilvania în perioada dualismului, a fost caracterizată prin adaptarea la noul sistem statal și la legile de politică bisericească, lupta pentru menținerea școlilor confesionale și susținerea vieții asociative. Dezvoltarea diecezei a fost susținută de Statusul Romano-Catolic al Transilvaniei, care a funcționat ca o instituție de bază sub președinția episcopilor. Fogarasy, numit și „episcopul școlilor”, a ordonat înființarea consiliilor bisericești în 1869 și apoi a consiliilor școlare în 1876 pentru dezvoltarea parohiilor și a școlilor elementare catolice. El și-a chemat preoții la o adunare generală pentru a discuta treburile practice ale diecezei, a sprijinit presa bisericească, a înființat un fond de ajutor pentru parohiile mai sărace și a introdus autoimpozitarea pentru a consolida fondul de pensii preoțești. Succesorul său, Ferenc Lőnhárt, numit „episcopul pastor”, a acordat o atenție deosebită îngrijirii pastorale. În timpul episcopatului său, convocarea întâlnirilor de statut a devenit regulată, construcția de biserici și școli s-a accelerat, a luptat pentru îmbunătățirea remunerației preoțești, a îndemnat la celebrarea evenimentelor istorice considerate un mijloc de educație religioasă și națională. A oficializat utilizarea limbii maghiare în administrația bisericească. În timpul bolii sale, Károly Gusztáv Majláth a sosit la Alba Iulia cu drept de succesiune, lăsând o bogată moștenire urmașilor săi prin amplele sale activități de reformă introduse în multe domenii ale vieții bisericești. În timpul episcopatului său, dieceza de Transilvania a cunoscut o perioadă de glorie, dar această perioadă a cunoscut și perioada dificilă a secuilor. Lipsa industrializării, incapacitatea de a-și câștiga existența pe moșii fragmentate i-au obligat pe secui să migreze, lucru pe care episcopul a dorit să-l atenueze prin înființarea de asociații sociale și economice, asociații muncitorești și ale tinerilor. Pentru a promova viața religioasă și morală, s-au format asociații și congregații spirituale în rândul credincioșilor, iar pentru preoți a înființat Regnum Marianum și asociația misionară diecezană. Drumurile de miruire sale au fost considerate un adevărat triumf, iar el a înființat ziarul diecezan popular „Közművelődés” pentru a prezenta evenimentele catolice din Transilvania. De asemenea, a jucat un rol activ în viața țării și a bisericii universale, vizitând

frecvent Roma, mediind între statul maghiar și Sfântul Scaun în adoptarea decretului *Ne temere*. Și-a folosit averea privată pentru a susține școli, parohii și preoți.

Conducătorii arhidiaconatelor au jucat un rol important în conducerea catolicismului local, motiv pentru care a fost necesară examinarea competenței birourilor protopopiale. Arhidiaconatul Chezd-Orbai, protopopiatul Bârsei, care includea parohiile Treiscaune-Inferior și Ținutul Pădurii, care se extindea și în comitatul Brașov, și arhidiaconatul Șepși-Micloșoara, aveau un total de 30 de parohii în 1867, dintre care 13 parohii se aflau în zona Brașovului, precum și 17 în zona orașului Târgu Secuiesc. Schimbările demografice au condus la independența filiilor în trei așezări, în timp ce în cinci localități acestea au încetat să mai existe. Desemnarea preotului putea avea loc în două modalități: într-o parte mai mică parohiile cu patronat privat își puteau alege preot prin enoriași, în timp ce cea mai mare parte se afla sub donația gratuită a episcopului. Arhidiaconatul Chezd-Orbai era predominant catolic, în timp ce parohiile arhidiaconatului Bârsa-Șepși-Micloșoara funcționau într-o minoritate religioasă-națională. În perioada dualistă de o jumătate de secol, catolicismul arhidiaconatelor analizate a înregistrat o creștere demografică permanentă.

Evenimentele primului război mondial au adus o schimbare semnificativă în viața locuitorilor arhidiaconatelor. Viața populației civile rămasă în interiorul țării a devenit insuportabilă din cauza recrutării obligatorii, a restricțiilor economice, dar rechiziționarea clopotelor și a orgilor, precum și devalorizarea obligațiunilor de război, care serveau drept capital al fondurilor bisericești, au afectat grav averea parohiilor. Cea mai mare lovitură a fost însă suferința consecințelor invaziei române din 1916: transformarea Ținutului Secuiesc într-o zonă de război și fugă rezultată, care a durat aproape jumătate de an, pentru oamenii care locuiau în zonele de frontieră. Preoții parohiei au fugit din mai multe locuri, alții au devenit capelani de lagăre, dar a existat și un exemplu de retragere a trupelor române din Transilvania, luând personal bisericesc drept ostatici, astfel încât parohiile au rămas fără pastor. Ultimul an al războiului a adus schimbări politice semnificative. Mai întâi, dizolvarea Monarhiei Austro-Ungare, apoi acordarea votului universal, pierderea războiului și răspândirea mișcărilor sociale cu caracter anti-bisericesc și anti-statal în Brețcu au dus chiar la alungarea preotului paroh. Încorporarea comitatelor Treiscaune și Brașov în statul român, cu schimbul administrației militare și civile, a avut loc în februarie 1919, ducând la o nouă eră în viața parohiilor. Conducerea oficiilor protopopiale era asigurată de arhidiaconi, care, în calitate de organ executiv al autorității supreme diecezane, asigurau

respectarea măsurilor episcopale, mediau între oficiile parohiale și Oficiul Episcopal, precum și organizau întâlniri preoțești, așa-numitele întâlniri de coroană, pentru preoții aparținând arhidiaconatului lor. Munca lor era ajutată de preoții parohi, care erau în mare parte numiți vicearhidiaconi. În perioada studiată găsim trei arhidiaconi-preoți parohi activi în fruntea districtului Bârsa-Șepși-Micloșoara. Preoții parohi abate Ede Möller (1857–1900) și József Meisel (1910–1916, 1918–1919), de origine germană, precum și preotul paroh de Sfântu Gheorghe Manó Fejér (1900-1910), care avea rădăcini armene. În districtul parohial Chezd-Orbai, au fost opt preoți parohi care au deținut funcția de arhidiacon, în majoritate administrând și parohii mai prestigioase: István Elekes a ocupat această funcție ca preot paroh la Ghelița (1850-1856) și apoi la Poian (1856–1871), Ferenc Lemhényi ca paroh la Alungeni (1869–1874), Károly Bálint ca preot abate al parohiei Sânzieni (1874–1887), László Bálint ca preot paroh la Brețcu (1887–1902), Ferenc Balázs ca paroh la Turia de Jos (1902–1910), Antal Markaly ca paroh de Sânzieni (1910–1911), Mihály Bagoly vicearhidiacon de Poian (1911–1913) și în cele din urmă Dániel Oláh ca preot paroh de Sânzieni (1913–1931).

Activitatea clerului de promovare a intereselor religioase a fost asistată de laici catolici care au jucat un rol principal în viața comitatului și a satelor. Membrii elitei sociale au acționat ca patroni ai parohiilor, au deținut funcția de curator șef și au lucrat ca fondatori, președinți și membri ai consiliilor de administrație ale instituțiilor, asociațiilor și organizațiilor religioase. În orașe, grupul lor a fost completat de membri catolici ai parlamentului, lideri de comitate și directori ai internatelor și liceelor de băieți; în sate, membri ai familiilor aristocratice catolice care au moștenit curatoria principală deținută de predecesorii lor prin preluarea moșiilor acestora. Un organ important al autonomiei parohiale era adunarea generală anuală, care alegea preotul paroh în cazul exercitării dreptului de patronaj și supraveghea activitatea consiliului bisericesc, a cărei autoritate se extindea la problemele de remunerare a angajaților școlilor și bisericii, evaluarea cererilor de asistență, repararea și construcția clădirilor bisericești, închirierea de bunuri imobiliare și terenuri, de asemenea și dobânda la capitalul parohial investit în diverse fonduri. Pe lângă bărbați, femeile catolice au avut și ele oportunitatea de a sprijini treburile bisericii. Acestea au avut un impact de durată ca fondatoare de instituții care îndeplineau sarcini sociale, ca lidere ale asociațiilor de altar și mișcări spirituale, ca mame de steag, ca susținătoare a orfanilor și a servitorilor și ca administratoare a asociațiilor de femei. Printre acestea, contesa Stephanie Szentkereszty de Zágón a înființat Orfelinatul Erzsébet, un azil de bătrâni, un spital în Târgu Secuiesc, precum și Asociația

Crucii Roșii chezd-Orbai și Asociația Altarului din Târgu Secuiesc. Contesa Ludmilla Kálnoky a devenit cunoscută ca o binefăcătoare a regiunii Treiscaune-Inferior. Cu o donație privată a înființat Institutul Contelui Félix Kálnoky, Imre Ludmilla și Pál, care includea o grădiniță și o școală elementară de fete în Valea Crișului.

Modul în care parohiile erau ocupate era determinat de instituția patronajului. În Treiscaune, 65% din parohii erau considerate parohii patronale, dintre care 23% aveau dreptul de a alege preoți (Brașov, Baraolt, Ghelinta, Poian, Sânzieni, Lemnia și Turia), în timp ce 29% își îndeplineau atribuțiile de patronaj fără a exercita acest drept. Restul de 13%, în Vama Buzăului, Timișul de Sus, Bran și așezările de graniță Oituz-Poiana Sărată, se aflau sub patronajul vistieriei, dar și aici prevala numirea episcopală. Trebuie să menționez că 35% din parohii se aflau sub numirea episcopală, dar și în acest caz comunele politice/comunitățile satești construiau și reparau bisericile, casele parohiale, clădirile bisericesti și asigurau furnizarea de beneficii bisericesti. Din a doua jumătate a secolului al 19-lea, comunele politice au încercat să scape de povara sarcinilor patronale, o situație care a ajuns până la punctul de litigiu apărând în Lunga, Tinoasa, Baraolt, Lemnia și Alungeni.

Nevoile financiare ale parohiilor erau asigurate din veniturile bisericesti, din impozitul bisericesc din proprietăți imobiliare și din dobânzile provenite din diverse fonduri și fundații pentru sfințirea liturghiei înființate în scopuri bisericesti. În fiecare caz, înființarea fondurilor parohiilor era adaptată nevoilor comunității locale sau intențiilor donatorilor acestora. Cu excepția capelanilor de graniță, fiecare parohie a avut o fundație pentru sfânta liturghie, o fundație pentru întreținerea bisericii, o fundație pentru susținerea școlii confesionale, dar au existat și fundații temporare înființate în scopuri specifice, de exemplu pentru construirea unui turn, repararea casei parohiale, achiziționarea unei orgi sau a unui clopot, sau pentru ajutorarea nevoiașilor, aceste fundații fiind închise după îndeplinirea scopului lor. Parohia Sânzieni a avut cele mai multe fundații, 172, în timp ce Micfalău s-a clasat pe ultimul loc cu o singură fundație caritabilă. Odată cu apariția instituțiilor de credit la sfârșitul secolului al 19-lea, numărul împrumuturilor private din fondurile de capital bisericesc a scăzut brusc, iar capitalul fondurilor a migrat către instituțiile financiare și a fost investit în obligațiuni de împrumut de război, care au fost populare în timpul Primului Război Mondial. Acestea din urmă s-au depreciat după schimbarea imperiului, iar moșiile au căzut victime reformelor funciare și naționalizării din 1948, ceea ce a îngreunat dotarea personalului bisericesc.

În dezvoltarea conștiinței catolice, pe lângă slujbele bisericești, un rol semnificativ a fost atribuit educației confesionale, care, pe lângă educația intelectuală și spirituală a cetățenilor, urmărea să consolideze apartenența la biserică și cunoștințele religioase. Pentru a moderniza învățământul public, Camera Deputaților a adoptat legea 1868:38 care a înființat școli publice care a oferit educație elementară, întreținute de stat și municipalități, dar a introdus treptat controlul statului asupra școlilor confesionale care au rămas neatînse.

În mijlocul perioadei dualiste, în anul școlar 1892/1893, din cele 153 de școli publice din Treiscaune 30 de școli catolice funcționau cu 54 de profesori, majoritatea în așezările catolice din Treiscaune-Superior. Printre așezările din Treiscaune-Inferior, existau școli catolice din Sfântu Gheorghe, Valea Crișului și Sântionlunca, în timp ce districtul Bârsa-Șepși-Micloșoara includea și școlile confesionale din Brașov și Săcele. În timp ce exista o medie de 4 profesori în școlile de stat și 2 profesori în școlile municipale, jumătate din școlile catolice aveau un singur profesor, ceea ce a dus la scăderea calității educației. Întreținerea școlilor a reprezentat o povară semnificativă pentru confesiuni, astfel încât a fost o dificultate constantă să se angajeze un număr suficient de profesori pentru numărul de elevi pe durata existenței școlilor lor. 20% din școlile elementare din Treiscaune erau întreținute de Biserica Catolică, în timp ce 32% dintre elevii din comitat erau romano-catolici, astfel încât 1/3 dintre elevii catolici frecventau școli predominant administrate de municipalitate. Ca o continuare a școlilor publice confesionale, învățământul superior se găsește în orașele aparținând arhidiaconatului. În Canta, care a fuzionat cu Târgu Secuiesc, s-a deschis în 1697 un liceu romano-catolic, apoi un liceu întreținut de stat din 1899, care primea elevi din Treiscaune-Superior și de Inferior. În Brașov a funcționat un liceu fondat în 1837 de preotul paroh Antal Kovács, care a primit statutul de liceu în 1872. Surorile franciscane au întreținut acolo și un liceu de fete. În Sfântu Gheorghe Institutul de Educație al Fetelor și Orfelinatul Sancta Maria, care includea o grădiniță catolică și o școală elementară de fete, și-a deschis porțile în 1915 și a fost întreținut de către surorile franciscane din Mellersdorf. Institutul din Valea Crișului, fondat în 1892 de baroneasa Ludmilla Kálnoky și condus de Surorile Milostivi din Satu Mare, era popular printre locuitorii satelor înconjurătoare. Examenele școlilor publice de la sfârșitul anului școlar ofereau o bună ocazie pentru a determina calitatea educației, dar și inspecțiile anuale ale inspectorilor de stat serveau aceluiași scop. Selecția profesorilor era sarcina consiliului școlar, prezidat de arhidiacon, care era prezent în calitate sa de inspector, dar angajarea lor avea loc numai după aprobarea episcopului. Asociația Profesorilor Romano-Catolici de Chezd-Orbai a fost înființată în 1877 prin

decret episcopal, în timp ce în districtul Bârsa-Șepși-Micloșoara, care avea puține școli confesionale, o asociație similară a trebuit să aștepte până în 1913 pentru a fi înființată. Pensiile învățătorilor erau asigurate din fondul de pensii al profesorilor cantori romano-catolici din comitatul Transilvania. Înființarea și întreținerea școlilor depindeau de resursele financiare ale parohiei, pentru care consiliile școlare foloseau contribuțiile financiare ale credincioșilor, ajutoarele de la comunele politice, ajutoarele statului pentru suplimentarea salariilor învățătorilor și, ocazional, sprijinul oferit de episcopul Transilvaniei sau de Statusul Romano-Catolic din Transilvania.

Întreținerea școlilor a fost îngreunată de o serie de cerințe statale, cea mai serioasă dintre acestea fiind reglementarea clădirilor utilizate în scopuri educaționale. În anii 1870, 17 școli elementare catolice din Treiscaune nu îndeplineau cerințele legale și, prin nemodernizarea lor, riscau retragerea ajutorului de stat și, în cele din urmă, socializarea școlilor, adică organizarea lor în școli comunale.

În perioada dualismului, baza vieții spirituale a credincioșilor era participarea la sfintele liturghii și la viața sacramentală, precum și activitatea în asociațiile religioase. Asociațiile, care au devenit indicatori ai vieții religioase, au întărit apartenența membrilor lor la biserica universală, i-au făcut sensibili la problemele sociale, dar, ca purtători de educație și cultură, au reprezentat și Biserica Catolică în societate. În județul Treiscaune au funcționat și asociații și societăți religioase centralizate la nivel național, dintre care Societățile Altarului și Societățile Rozariului s-au dovedit a fi cele mai populare. Bărbații frecventau corurile, Asociația Populară și Societatea Sfântul Ladislau, iar studenții frecventau Congregațiile Mariei. Conducătorul sau patronul lor era de obicei preotul paroh sau parohul-vicar al parohiei, dar în orașe episcopul era adesea rugat să fie patronul principal. Participarea credincioșilor din cele două districte ale eparhiei la viața asociativă poate fi estimată la 14-20% în orașe, în timp ce la sate era de 5-12%. Datorită muncii sezoniere, viața asociativă era cea mai activă la sfârșitul toamnei și iarna. La sate exista de obicei o asociație înființată în scopul zelului religios, în timp ce în orașe mai multe asociații care îndeplineau sarcini sociale și culturale ofereau și oportunitatea de a se implica în viața bisericească. Printre acestea, se remarcă Asociația Altarului, a cărei scop principal era promovarea cultului euharistiei și dotarea bisericilor sărace cu echipamente liturgice. În Treiscaune, cea mai activă asociație din Târgu Secuiesc a organizat chiar și un congres euharistic. Celălalt capăt al vieții asociative a fost la Brașov, care a funcționat și ca bastion de protecție pentru populația maghiară din comitatul

respectiv. Aici, pe lângă asociațiile înființate pentru a aprofunda religiozitatea catolică, găsim și asociații înființate pentru a promova viața culturală și a îndeplini sarcini sociale, cum ar fi Asociația Femeilor de Caritate (mai târziu fondatoare de orfelinate), Căminul servitorilor sau Asociația Fetelor, Asociația Altarului, Congregația Mariei, Societatea Rozariului, Cercul Catolic și Societatea Sfântul Ladislau, precum și Asociația Populară, care a ajuns în centrul atenției vieții publice catolice din Transilvania datorită rolului său activ în educația publică. Cunoscând cele de mai sus, putem spune că participarea la viața asociativă a întărit atașamentul față de biserică, încurajând totodată cetățenia catolică mai înstărită să își asume responsabilitatea socială.

În finalul cercetării, pot afirma că, conform narațiunii istorice formulate în introducerea tezei, perioada dualismului a fost o perioadă de consolidare pentru catolicii din cele două arhidiaconate, întrucât compromisul a creat cadrul de drept public în care Biserica a putut să-și mobilizeze resursele proprii, pentru care a obținut și sprijin din partea statului de-a lungul timpului. Ne putem gândi la subvențiile care au îmbunătățit remunerarea preoților, la rolul asumat de stat în întreținerea școlilor confesionale și la construcțiile de biserici susținute de Statusul Romano-Catolic din Transilvania. Cu toate acestea, sprijinul statului nu a însemnat dezvoltarea neîntreruptă a Bisericii Catolice, deoarece efectul liberal potrivit a menținut trează atenția credincioșilor și a clerului și în Treiscaune. În același timp, legile de politică ecleziastică adoptate în urma războiului cultural i-au încurajat pe catolici să lupte, să se autoorganizeze și să-și organizeze rândurile, dar după un protest îndelungat, aceștia au fost în cele din urmă forțați să se adapteze la condițiile ideologice și sociale schimbate. Mai mult, la adunările de coroană din primul deceniu al secolului al 20-lea, preoții din arhidiaconat au venit chiar să susțină mișcarea socialistă creștină. Pastorii principali i-au avertizat în mod regulat cu privire la rolul lor de faruri, iar credincioșii au fost încurajați la o viață religioasă și morală intensă. În urma cercetărilor, am putut stabili că dezvoltarea vieții spirituale a catolicilor s-a stabilizat în perioada 1867–1918, ceea ce a fost indicat de numărul în continuă creștere de asociații, societăți și syndicate din parohie. Legătura cu biserica s-a reflectat în înființarea fundațiilor sfintei liturghii sau în rolul credincioșilor laici în sprijinirea bisericii.

În timpul existenței Monarhiei Austro-Ungare, adaptarea la condițiile politice, economice și sociale în rapidă schimbare a devenit inevitabilă și pentru Biserică. Căutarea de noi căi a început în problema plății contribuției bisericești, a patronajului și a poverii patronajului care apăsa locuitorii satelor secuiești. A început o reinterpretare a rolului Bisericii, care, prin asociațiile,

produsele de presă și organizarea politică, a preluat, pe lângă educația religioasă, sarcini culturale, economice și chiar politice. Amprenta proceselor menționate mai sus poate fi observată și în viața religioasă catolică din Treiscaune prin utilizarea surselor de arhivă.

Având în vedere evenimentele istorice ulterioare, perioada cuprinsă între 1867 și 1918 poate fi considerată o epocă de aur, deoarece înființarea de noi parohii, creșterea continuă a numărului de credincioși și implicarea lor în viața bisericească, răspândirea utilizării limbii materne în liturghie și administrația bisericească, numărul tot mai mare de asociații și societăți, precum și resursele financiare sporite ale parohiilor, toate acestea mărturisesc dorința comunității catolice de a trăi în regiune. Legea școlilor publice din 1868 a adus declinul școlilor confesionale, dar legile educației și decretele ministeriale care reglementează educația au dus și la o educație de mai bună calitate în școlile bisericești, iar până la sfârșitul secolului al 19-lea statul s-a implicat și el în menținerea acestora.

Deși bogatul material al surselor ar fi permis acest lucru, din cauza limitelor tezei, nu mi-am propus să explorez procesele de independență ale filialelor, să fac un bilanț al construcțiilor realizate de parohii pe cont propriu sau să studiez relațiile interconfesionale ale așezărilor. Din lipsă de resurse, a fost omisă sinteza activităților deputaților catolici din Treiscaune și a Statusul Romano-Catolic, precum și o prezentare mai detaliată a funcției arhidiaconilor de Chezd-Orbai. Din păcate, în absența unei lucrări similare acestei teze, nu am putut să mă ocup de o comparație cu dezvoltarea altor unități administrative bisericești din Transilvania, dar cu toate acestea cred că am reușit să prezint o secțiune transversală a vieții catolice din cele două arhidiaconate. Metodologia de cercetare prezentată în introducere s-a dovedit a fi o cale viabilă. Colectarea surselor primare și secundare, gruparea lor pe teme în urma analizei critice, a dus la acumularea unei cantități uriașe de informații, permițându-mi să fiu primul care a efectuat cercetări și analize fundamentale la care istoricii dinaintea mea nu acordaseră atenție. Am încredere că introducerea trecutului catolic vechi de o jumătate de secol al comitatelor Treiscaune și Brașov va contribui la îmbogățirea istoriei diecezei transilvănene în epoca dualismului, bazată pe surse istorice.

În lumina celor de mai sus, pot concluziona că perioada dualismului a oferit o oportunitate favorabilă pentru consolidarea catolicismului în Treiscaune și pentru aprofundarea vieții religioase și morale a credincioșilor. Schimbările care au afectat biserica în țara civilizatoare au atins și zona de frontieră estică a comitatului mai sus menționat, dar din cauza izolaționismului, Biserica a continuat să fie forța de susținere a populației rurale. Locuitorii așezărilor catolice au continuat să

rămână fideli credinței lor, ceea ce s-a reflectat în sacrificiile făcute pentru întreținerea propriilor școli, înființarea fundațiilor sfintei liturghii și implicarea lor în viața asociativă. În peste o jumătate de secol de dualism, catolicii din cele două arhidiaconate au reușit să acumuleze suficiente rezerve intelectuale, spirituale și materiale pentru a supraviețui încercărilor secolului 20.